

Altun Demir, N. (2020). Kirmanckî/zazakî de cumleyê alozî. *Folklor û Ziman*, 1(1), 35-60.

Wergirtin/Received: 5/03/2020

Qebûlkirin/accepted: 01/04/2020

ORCID: 0000-0003-1987-7155

KIRMANCKÎ/ZAZAKÎ DE CUMLEYÊ ALOZÎ

Netice Altun Demir*

Kilmnuşte

Armancê na meqale, cumleyê alozî hem hetê sintaks û hem zî hetê semantîkî ya bêrê îzah keredene û tesnîf kerdene. Cumleyê alozî yew çeşît nîyê û zaf rey yew cumleya sereke yewe zî ya tamamkere ra virazîyenê. Bi taybetî cumleyê tamamkerî ke sey objeyê cumleya sereke yê zaf yenê vatene û hem hetê sentaks hem zî hetê semantîkî ra zaf çeşîtê înan estê. Reyna, bincumleyê tarifkerî ke cumleyêke de sey kerdox, objeyo dîrek, objeyo îndîrek ya zî zerfe terîf kene û bincumleyêkê bi fiilanê modal, ê manîpulatif û ê espektîfî ra virazîyenê zî cumleyanê alozan vecenê orte. Na meqale de heme tîpê cumleyanê alozan bi awayêko hîra, bi hetkarîya nimûneyanê metnanê nuştekiyan ameyê analîzkerdene.

Kiltçekuyî: Cumleyê alozî, bincumle, kirmanckî, sentaks, semantîk.

COMPLEX SENTENCES IN KIRMANCKÎ/ZAZAKÎ

Abstract

This study aims to analyze and classify the complex sentences in terms of both syntactical and semantical features. There are many kinds of complex sentences and they mostly consist of a main clause and a subordinate clause. The complement clauses which are at the object position of the main clauses are used more and vary both syntactically and semantically. Furthermore, relative clauses which modify a subject, an object, an indirect object in clause; the modals, manipulative verbs and aspective verbs can constitute complex sentences.

In this article, all sorts of the complex sentences are widely researched by the data from the written texts.

Keywords: Complex sentences, clause, kirmanckî/zazakî, syntax, semantic.

* Xwendekara doktorayê li Zanîngeha Ankarayê. Diyarbekir/Tirkîye.

E-mail: tjpasori@hotmail.com

Destpêk

Heya nika cumleyanê alozan balê gelêk ziwanzanan anto. Eke ma alozî çî yo û bi çî awayî yeno meydan ser vinderim, hewce keno ma biewnim xebatanê nê ziwanzanan ra. Cumleyê alozî cumleyêkê hetê gramerîya zerreye xo de yewe zêdêrî bincumleyan (clause) hewênênê ra virazyenê. Cumleyê alozî bi di awayî (koordinasyon û bicakerdiş) yenê meydan (Bowerman, 1979). Koordînasyon de her di hetanê cumle (gama benê perçeyêkê cumleyêka pîlêrî ci ra bincumle yeno vatene) hetê bestoxêka (û, la, ya... ya) yenê pêhet û cumleyêka aloze virazyena, la her di cumleyî zî hetê sentaksiya girêdayê yewbînan nîyê, xoser ê. Sey cumleya ‘Aye yewî dir qise nêkerd û yewî aye dir qise nêkerd’ di cumleyê xoserî ameyê pêhet. Heto bîn ra cumleyanê bicakerdeyan de tersê koordînasyonî, cumleyêk (a tamamker) cumleya girêdaye (subordinate) ya, sey perçeyêkê cumleya bîn a sereke (matriks) wezîfe vîna. Di tîpê cumleya bicakerde estê. O yewin de, cumleya bicakerde cumleya sereke de vengahîyêk kena pir û rolêko sentaktîk sey kerdexe, obje ya zî objeyo nedîyar gena. Sey nimûne cumleya ‘Raştîya ke maya înan merd, ê vistî depresyon’ de cumleya bicakerde ya zî tamamkere sey kerdexe, cumleya sereke tamam kena. Nêyî ra tamamker (complementation) yeno vatene. O dîyin de zî cumleya bicakerde ûnsûrêka cumleya sereke modîfiye kena, mesela nameyî modîfiye kena (ke no name o wext beno bincimleya tarîfker (relative clause) sey nimûne: Cinîya ke amî to bivîno, derge bî), sifati modîfiye kena (Ahmed hedre yo ke şêro) ya zî karo bingeyinî modîfiye kena (Eyşane verê ko ti amîya, şî).

Xebatê sentaksê Kurdkî zaf kemî yê. Babeta cumleyanê alozan zî heyra nika zaf tayê balê ziwanzanan anto. Gorê Bulbulî (2019) nê xebatê ke ameyê kerdene zî zaf hîra nîyê û mîyanê nê xebatan de zaf çêşîdê cumleyanê alozan estê ke qet behsê înan nêyamo kerdene. Nê xebatan ra, ê İbrahim Seydo Aydoganî (2013) ke bi nameyê “Hevokên aloz” seba analîz û tesnîfkerdişê nê cumleyan hewlêko baş o la tayê çêşîtê nê cumleyan tede ca nêgirewto. Reyna maqaleya Yaron Matrasî (2002) (Kurmanji Complementation: Semantic-typological Aspects In An Areal Perspective) na babete ser o xebatêka erjîyaye ya la na xebate zî seba ke Matrasî tenê semantîkê cumleyanê tamamkeran ser o nûştto û nê cumleyî tenê beşêkê na babet ê, kemî manena.

Gama merdim kirdaskî dir qîyas bikero, xebatê winasî hema hema qet çin yê. Maqaleya Ludwig Paulî (2013) ya ke bi nameyê ‘Zazakî’ neşr bîya de, Kir-

manckî de cumleyê alozi senîn bene, sey babete, te de ca gena. Gorê Paulî cumleyê alozi di çêşîdî yê. Nînan ra yew cumleyê koordîneyî û yê sereke û bincumle (subordinate) ke zêdêrî cumleyî eşkenê bibê tamamkerî. Reyna Todd (1985) tezê xo yê doktorayî gramerê kirmanckî ser o keno û te de behsê cumle û sazkerdişê cumleyan keno la tezê êy de rasterast behsê cumleyanê alozan nêbeno.

Na meqale de cumleyê ke sey nimûne ameyê dayene heme, çimeyanê kirmanckî yê nûştekiyan ra ameyê girewtene. Gama ke çimeyî bêrê kontrolkerdene, do bêro vînayene ke zafê nûşteyan *Kovara Vateyî* ra ameyê girewtene. Semedê cê gelêk bê zî çiyos esas o yo ke Vate kovara ke bi îstîqrar amîya neşrkerdene, nûşte û nûşttoxê cîya cîyayan rê bîya destpêk û tede temsîliyetê fekanê kirmanckî û eynî wext de zî ê zîwanêko standardîzeyî esto. Bi nê awayî, na xebate de zî yew fekê kirmanckî nê, la eynî wext de hem heme fekî estê û hem zî zîwanêko sade esto.

1. Cumleyê Alozi ke bi Bincumleyanê Neserekeyan Awan Benê

Cumleyê ke bincumleyêka sereke û yewa nesereke (subordinate) ra yenê meydan esasê xo de aloz ê. Cumleyanê winasî de yew sereke yew zî nesereke, di cumleyî estê. A ke sereke nîya cumleya sereke, hetê semantîkî ya tamam kena. Cumleyê neserekeyî mîyanê xo de nê çêşîdan ra virazyenê:

1.1. Bincumleyê Nesereke yê Armancî

Wexto ke bincumleya nesereke, cumleya sereke hetê armancî ya tamam kena alozi virazyena. Nê cumleyî bi *kî/ke/ku* yewbînana yenê girêdayene. Sey nimûne:

(1) a. “*Coka ma kî mecbur îme gamanê xo lez-lez bierzîme ke*

biresîme şarî.” (Pîranij, 2005, r. 10).

b. “*Kirmanckî ser a bixebitîme ke şaşîyan rast bikerîme.*”

(Pîranij, hb., r. 14).

Sey ke cor ra eyseno *Coka ma kî mecbur îme gamanê xo lez-lez bierzîme ke biresîme şarî* de di cumleyî ameyê têhet. *Ke* bestox o û her di cumleyan areno pêhet. Gama ke ma hetê mana ya biewnim ci ra ma do bivînim ke cumleya nesereke amancê cumleya sereke kifş kena. Eke ma tayê nimûneyanê bînan bidim:

(2) a. “Şî xeyma xo de tayê merediya ra ke tayê bîna xo bigero.”

(Işık, 2002, r. 495).

b. “Ez şew û roc gureyaya ke kîtabê xo biqedêna.” (Çiçek, 2016).

Gama ma nîzdî ra biewnim nê cumleyan ra ma do bivînim ke sere de cumleya sereke, dima ra zî cumleya kaleke yena. Nê tîp cumleyê ke bi cumleyê armançî virazyenê, hemine de cumleya sereke sere de yena. La gorê semantîkî beno ke cayê înan bibedelyo zî. Wexto ke ehemmiyet cumleya nesereke ser o bo, o wext verê cumleya nesereke, dima zî a sereke yenê. O wext bestoxê “ke” zî yeno sere la bestoxê “ke”yî sey “seba ke” bedelyeno.

(3) a. Seba ke tayê bîna xo bigero, şî xeyma xo de tayê merediya ra.

b. Seba ke kîtabê xo biqedêna, ez şew û roc gureyaya.

Merdîm metnan de zî zaf raştê cumleyanê alozanê ke bi nê şekilî awan bîyê yeno.

(4) “Seba ke ez vindîbîyayîşkî ra yena, ez nê serkewtişê xo dîyarîyê şarê kurdo ke seba azadiya xo şer keno, kena.” (“[Boksorê kurdî peynîya mu-sebbaqa de](#)”, 2019)

1.2. Bincumleyê Nesereke yê Mercî

Wexto ke bincumleyê nesereke, cumleya sereke hetê mercî ya tamam kenê nê tîp cumleyî vecîyenê orte. Raweyê şertî yê sey eger/eg, ke/ku, heg, deg, eke û gorê fekan versiyonê nînan yenê şixulnayene. Seba ke zafêrî cumleyê neserekeyî sere de ca genê, cumle bi raweyanê mercî dest pê kena.

(5) “Ap Mehemed vano eke şîma di hebî zerdan bidî mi, ez meyîtî pawena.” (Ersoz, 2001, r. 7).

Sey ke nimûneya 5. de zî yeno vînayene, eke şîma di hebî zerdan bidî mi, ez meyîtî pawena di cumleyan ra yena meydan. Ez meyîtî pawena cumleya sereke ya, şîma di hebî zerdan bidî mi zî sereke nîya, a bicakerde, a girêdaye ya. Wexto ke ma hetê mana ya biewnim te ra, ma vînenê ke cumleya nesereke (bincumle) mercê cumleya sereke bellî kena.

(6) a. “Eg vatiş çin bo, nûştîş zî kêmaneno.” (Septioğlu, 2017, r. 95).

b. “Eger paşa bi esil baynê (bibîni) ga (ka) meymananê xu dir wer boro.” (Lîcokic, 2005, r. 90).

c. “Eke şewa verîne de term tena bo, zaf terseno.” (Güven, 2011, r. 91).

Cor de ewilî bincumleyê neserekeyî, dima zî cumleyê serekeyî yenê. Gama merdim cayê înan bibedelno zî manayê xo muhafaze kenê. La reyna zî ma eşkenê vacim ke cumleyê alozi ke bi awayê mercî virazyê de, zafêrî bincumleyê neserekeyî, yenê serê cumle. Heke ma nê cumleyan de a sereke bîyarim sere, cumleyî sey cêrî benê.

(7) a. Nûştîş zî kêmaneno eg vatiş çin bo.

b. Ga (ka) meymananê xu dir wer boro eger paşa bi esil baynê (bibîni).

c. Zaf terseno eke şewa verîne de term tena bo.

1.3. Bincumleyê Nesereke yê Semedî

Gama ke bincumleya sereke, a nesereke hetê semedî ya tamam kena bincumleyê nesereke yê merci vecîyenê orte. Bestoxê sey *seba ke, qeybê ke, çîrê ke* her di bincumleyan arenê pêhet. Sey nimûne:

(8) a. “Seba ke derdê cîgera cinike giran bîyo, Xizir amo comerdîye, zewta aye qebul bîya.” (Yılmaz, 2010, r. 93).

b. “Çîra ke aye nêweşî girewta, aqilê xo bîyo sivik.” (Sarigöl, 2010, r. 122).

c. “Semedo ke kirdkî standardîze nebîbî şair bi xo zî binê tesîrê fekanê cîya-cîyayan de maneno û goreyê înan nuseno.” (Zilan, 2017, r. 67).

Sey ke tîya de zî yeno vînayene, bincumleya semedê bûyere ma ra vana a cumle sere de ca gena. A sereke dima yena. Her çiqas bincumleyê sey nimûneyanê corî (8a, 8b, 8c) biêşkê cayanê xo bibedelnê zî, metnê ke ameyî kontrol kerdişî, hemine de cumleya bibestox sere de amebî nuştine. Qet yew bincumle çinê bî ke cumleya bibestox cayê xo peynî de bigero. La gama cayê înan bêro bedelnayîşî wina beno;

- (9) a. Xizir amo comerdîye, zewta aye qebul bîya, seba ke derdê cîgera cinîke giran bîyo.
- b. Aqilê xo biyo sivik, çira ke aye nêweşî girewta.
- c. Şaîr bi xo zî binê tesîrê fekanê cîya- cîyayan de maneno û goreyê înan nuseno, semedo ke Kirdkî standardîze nebîbî.

Nê nimûneyan de zaf zelal ayseno ke gama cayê bincumleyan bedelyeno, manayê xo yo verîn tam nêdanê. Hem no sebeb ra, hem zî seba ke nê terz nimûneyî metnan de nêameyî vînayene, ma eşkenê vacim cumleya bibestox, kirmanckî de ganî sere de binûsîyo.

2. Cumleyê Alozî ke bi Bincumleyanê Temamkeran Awan Benê

Bincumleyê tamamkerî hetê mana ya bincumleya sereke tamam kenê. Dixon (2006) vano ke gelêk ziwanan de tayê fiilê dîyarî sey ‘vînayene’, ‘şinawitene’, ‘zanayene’, ‘bawerkerdene’, ‘heskerdene’ û zaf reyan ‘vatene’ û ‘waştene’ warê fraza nameyî de eşkenê objeyêka esasî yanî cumleya tamamker bigerê. Sey nimûne vano ke gama merdim vaco *I believe John’s denial* (Bi înkare Johnî bawer kena) de înkare *Johnî* objeyê cumle yo û fraza nameyî yo eynî wext de, la gama ma vacim *I believe that John did not do it* (Bawer kena ke Johnî wina nêkerdo) de *Johnî wina nêkerdo* objeyê cumle yo û eynî wext de na cumle, bincumleya tamamker a. Ke ma biewnim nimûneyanê kirmanckî ra;

- (10) a. “*Mi dî ke Zazakî de çend feki û mîyanê nê fekan de ferqî muhîmî estê.*” (Uzun, 2003, r. 37).
- b. “*Mi dî ke mesela wina nîya.*” (Uzun, hb., r. 37).
- c. “*Qey ti nêzana ke ez mar o, ti jî merdim a?*” (Canşad, 2005, r. 123).

Cumleya 10.a. de *Zazakî de çend feki û mîyanê nê fekan de ferqî muhîmî estê* bincumleya bingeyîye tamam kena û fonksiyonê obje de ya. Yanî cumleya tamamkerê objeyê cumleya bingeyîye ya. Yeno vînayene bestoxê “*ke*”yî hem bincumleyan hem zî yê tamamkeran de yeno şixulnayene. Bincumleyê tamamkerî çeşît çeşît ê û her gam rewşa nimûneya corîn de nîyê. Gama ma bi tamamî biewnim ci ra, ma eşkenê înan bi nê awayî beş bikerim:

2.1. Bincumleyê Temamkerî yê Karê Pêhesyayene, Pêzanayene û Vatene (PPV)yî

Karê pêhesyayîşî (perception) yê ke sey vînayene û şîawitene yî, ê ke ma bi hetkarîya goş û çîmanê xo hîs kenê; karê pêzanayîşî (cognition) sey zanayene, fam kerdene û texmîn kerdene ke netîceyê fealîyeta mekanîzmayê fikirayîş û zanayîşî dir eleqeder ê û karê vatişî (utterance) vatene, wexto ke pêy xo de bincumleyêka tamamker genê, cumleyê alozî vecîyênê

orte. Bincumleyêkê bi nê karan virazyenê bi awayêko semantîk, cumle de rola objeyî genê. Sey nimûne:

(11) “*Merdîm nê programî ra çîyê fam nêkeno ke reaksiyonê xo bîmusno.*” (Sînaye, 2005, r. 91).

Tîya de *Merdîm nê programî ra çîyê fam nêkeno* cumleya sereke ya û *reaksiyonê xo bîmusno* bincumleya tamamker a û hem hetê sintaks hem zî hetê semantîkî ya objeyê cumle ya.

2.1.1. Karê Pêhesnayene (Perception Verbs)

Karê sey vînayene û şîawitene ke bi hîsana têkildar ê û gama pê xo de bincumleyêka tamamker genê cumleyê alozî vecîyênê orte. Bincumleya tamamker reyna objeyê cumle bixo ya. Tîya de bestoxê “*ke*” tercîhen yeno şîxulnayene.

(12) “*Vînenê ke yew her mîyanê telîyan de çereno.*” (Canşad, 2005., r. 123).

Cumleya corîn de *yew her mîyanê telîyan de çereno* bincumleya tamamker a, û objeya na cumle ya. Yanî ez çîyêk vînena û o çî zî çerêyayîşê *yew herî* yo. Eke ma seba zelalkerdîşê na mesela tayê nimûneyanê bînan bidim:

(13) a. Aye şîawit ke Mih zewecyo.

b. Cinek pêhesya ke o kewto hefs.

Wexto ke cumleya tamamker de zemîrê persîyê sey ‘*kam, kamjo, senîn, çîrê*’ bêrê nûştene, rewşêka wina vecîyeno orte.

(14) a. Aye nêşîawit kam zewecyo.

b. Cinek pêhesya o çîrê kewto hefs.

Rewşê persan de ayseno ke, *ke zêdêrî darîyeno wi*. Çimeyanê kirmanckîyê ke înternet de ca genê de qasêko aysenê nê karan ra zafêrî *vînayene* yeno qalîkerdene. *eşnawitene û pêhesayene* gorê *vînayene* kemîyêrî yê. Ke zêdêrî nimûneyî hewce bikerê:

(15) a. “*Merdîm ke tarîx de nîyadano, vîneno ke qismêde kurdan*

xirîstîyan bîyo.” (Çem, 2005, r. 57).

b. “*Dêrsimî de nîyadano, bi rehetîye vîneno ke mabênê înan û xirîstîyanan de xeylê çîyê muşterekî estê.*” (Çem, hb., r. 61).

c. “*Vînena ke Xeloyî tufeng eşto harmeyê xo ser, refê nêçîrvanan rê rayberîye (rêberî) keno.*” (Caşad, 2005, r. 123).

2.1.2. Karê Pêzanayene (Cognition verbs)

Karê sey *zanayene*, *fam kerdene*, *texmîn kerdene*, *bawer kerdene*, *xovîr kerdene*, *ferq kerdene*, *guman kerdene* ke têkildarê zanayîşê merdiman ê gama pê xo de cumleya tamamker bigerê ê zî benê cumleya aloze û cumle de sey obje role genê. Mîyanê karanê PPVyî de kategorîya tewr hîra nê yê û nimûneyê xo zî zaf ê.

(16) a. “*Ez weş zana ke no mêrik Miho yo.*” (Caşad, 2005, r. 19).

b. “*Ez bawer keno ke ma kurdî mêmantîya xo de bile tirkî qîsey kenîme.*” (Beytaş, 2009, r. 31).

c. “*Ez bi tecrubeyî xo zana ke no hal semedê (qandê) wendoxan çiqas zehmet o.*” (Uzun, hb., r. 37).

Gama merdim mîyanê nûşteyan de çîmanê xo bigeyrno merdim vîneno ke nînan ra tayê zêdêrî yenê şixulnayene. Sey nîmûne *zanayene*, *fam kerdene*, nûşteyan de xeylî zêde derbas benê:

(17) a. “*Kesî nêzanaynî ki Beyi ganî ya yan merda ya.*” (Espar, 1998, r. 89).

b. “*Başçawişî zanaynî ki Huseyn yewdo saxek o.*” (Espar, hb., r. 84).

c. “*Perîxani nêzanaynî ki vengê aye şono Beyi yan nê.*” (Espar, hb., r. 90).

d. “*Fam nêbeno ke çira bîyayîşî ra ver “gira” û kerdayîşî ra ver “giran” nusîyayo.*” (Gunduz, 2003, r. 66).

e. “*Nê kursî de min fam kerd ke kirmanckî tenya ê dewa ma nîya.*” (Diljen, 2003, r. 72).

Cor ra nimûneyê (17)in tenê yew nûşte ra ameyî girewtene. Reyna sey *zanayene*, *fam kerdene* zî wexto ke yeno nûştene, hetê nuştexê cîya cîyayan ra gelêk zêde ameyo şixulnayene. Xeyrê nê karanê pêzanayîşî yê *zanayene* û *fam kerdene* karê sey *texmîn kerdene*, *bale dayene*, *xovîr kerdene* û *guman kerdene* ra zî ma eşkenê yew nimûne bidim.

(18) a. “*Mi bi xo texmîn kerdêne ke dewlete tîyatroyêko bêtam amade kerdo.*” (Sînaye, hb., r. 90).

b. “*Dima ra bala xo da ke baxçe de, miyanê di daranê girdan de yew zî kengula esta.*” (Okçu, 2009, r. 78).

c. “*Ganî merdim xo vîr ra mekeru ke şaro ke na mintîqa de koçerîye keno, eslê xo de kurd o.*” (Çem, hb., r. 57).

d. “*Kesî guman nêkerdêne ke o karêde rind bivîno.*” (Karakaş, 2003, r. 87).

2.1.3. Karê Vatene (Utterance)

Gama ke miyanê cumleyêk de xeberîdayîşê tayê kesan ca bigero û o xeberîdayîş formê cumleyan de bo, a cumle zî bena cumleyêka aloz û henî sade nîya. Merdimo neqlkerdox, yanî xeberîdayox eşkeno nê xeberî yê ke ê êy bixu nîyê bi du awayî neql bikero; neqlkerdişo rasterast û neqlkerdişo ke rasterast nîyo. Her di rewşan de zî cumleyêkê ameyê neqlkerdene hetê gramerî ya rolê objeyo rasterast genê. Sey nimûne gama ma vajim: ‘*Hesenî vat, ma nîne*’. Cumleya ‘*ma nîne*’ objeyo nerasterast o. Seba ke ma zanê *vatene* sey karî transîtif o û cumleya corîn de ‘*ma nîne*’ teqabulê çîyo ke ameyo *vatene* yo. Neqlkerdişê merdimanê bînan, sey ke ayseno, bi di awayî yenê *vatene*:

2.1.3.1. Neqlkerdişo Rasterast

Neqlkerdişê rasterastî de wexto ke vatişê kesanê bînan yenê neqlkerdene, ê bînan o vatiş senîn ardo ziwan keso ke neql keno zî bi nê awayî areno ziwan û te de bedelnayîş nêvirazeno.

- (19) a. Leyla mi ra va “Ez ey ra hes kena”
b. Gama ma yewbînan dî, vat “Şima çira nêameyî?”
c. Aye va “Mi bêrîyê şima kerdo”

Ke ma nuşteyan çiman ver bivîyarnim nimûneyî zaf ê. Kovara Vateyî ra çend nimûneyî cêr de yê:

- (20) a. “Ataturkî vat, ‘Ez mesulîyet gena (cên) xo ser, ma dame Dêrsîm ro’.” (Çem, hb., r. 55).
b. “Kêneke vana: ‘Yanî ez kênekan ra hes kena?’” (Çekler, 2003, r. 107).
c. “Mêrik vano: ‘Ma ez ke bimirî ti mêrde kena?’” (Çekler, hb., r. 106).
d. “Hesen vengêde janin ra vajirîya: ‘Destê to weş bê begê m’. Heq jan de destê to nêdo’.” (Karakaş, 2003, r. 89)

2.1.3.2. Neqlkerdişo Nerasterast

Gama ke vatiş û xeberîdayîş/qiseykerdiş hetê neqlkerdoxî ya bi awayo nerasterast bêro neqlkerdene o wext neqlkerdox henî nê neqlî bi qiseyanê xo keno û nê qiseyan de tayê bedelyayîş virazîyeno. Tîya de bestoxê *ke/ku/ki* zî cumle de yeno şixulnayene. Ma nimûneyanê corî (20a, 20b) binûsim wina beno:

- (21) a. Ataturkî vat ke o mesulîyet geno (cên) xo ser, ê dane Dêrsîm ro.
b. Kêneke vana ke yanî a kênekan ra hes kena.

Tîya de fam beno ke gama neqlkerdox cumle neql keno gorê xo bedel-nayîşan virazeno. Nê cumleyan de *ke* yeno şixulnayene û dunikî yenê wedartene. Henî na cumle, cumleya neqlkerdoxî ya. Carna, beno ke manayê cumleyêka neql bena de bedelyayîşî bibê û şîrove zî tede bibo. Xeberîdayîşê rojaneyî de neqlê rasterastî, ê nerasterastan zafêrî ca genê.

2.2. Bincumleyê Temamkerî yê Karanê Modalan

Bikarardîşê karanê modalan, cumleyêka sade kena cumleya aloze. Nê cumleyan de karê modalî û cumleyêka sereke û bincumleyêka tamamkere estê. Sey nimûne gama ma vanê: *ez eşkena nan borî* de ma eşkenê vacim ke di cumleyî estê û *ez eşkena* cumleya sereke, *ez nan borî* zî bincumleya tamamkere ya. Cum-

leyêka wina de bincumleya temamkere bi awayêko semantik cumle de tekabulê obje yo. Yanî wexto ke ma vanê *ez eşkena*, êşkayîş karêko transîtîf o û eşkeno objeyêk bigero. Na nimûneya corîn de *zî ez nan borî* teqabulê obje yo. Seba ke cumleyê temamkerî pozîsyonê objeyî de yê bi cumleyê temamkerî ê kategorîya karanê PPVyî manenê. Givon (2001) cumleyanê bi nê awayî sey analojîyê objeyan vînenê. Seba weşêrî bêro famkerdene tayê nimûneyî:

(22) a. Omer wazeno. (Cumleya sereke).

b. Omer şino keye. (Bincumleya temamker.)

c. Omer wazeno şêro keye (Kombînasyonê di cumleyan.)

(23) a. Ez eşkena. (Cumleya sereke)

b. Çar şamîyan pîya pewcena. (Bincumleya temamker)

c. Ez eşkena çar şamîyan pîya pewcî. (Kombînasyonê di cumleyan)

Nûşteyan de *zî merdim raştê gelêk karanê modalan yeno*. Karê modalî yê sey êşkayîş, *waştîş*, *tawrayîş*, *wêrek bîyayîş* heme yenê şixulnayene la êşkayîş û *waştîş* nê bînan zêdêrî yenê vînayene.

(24) a. “*Ez niwazena ke tîya de Xelata Nobelî krîtîk bikerî.*”

(Uzun, hb., r. 47).

b. “*Ez wazena ke in wesîyetnameyî tîya de binisî.*” (Uzun, hb., r. 42).

c. “*Gelo ti eşkenê ma rî behsê tîyewardîşî roman bikerî?*” (Darrêz, 1998, r. 69).

d. “*Kes nitawreno şoro Feyza dê ra.*” (Gunduz, 1998, r. 57).

2.3. Cumleyê Temamkerî yê Karanê Manîpulatîfan

Kirmanckî de karo dayîşkerdiş (causatîve) bi rayê karanê kausatîfî *dayene* yeno viraştene. Reyna bi hetkarîya karê manîpulatîfî (manipulative verbs) sey *kerdene*, *verdayene* û *waştene* *zî virazîyenê*. Nê karî gama ke pey xo de bincumleyêk genê na bincumle cumle de teqabulê obje ya. Bêguman fonksîyonê in yo bingehîn no nîyo la eşkenê sey karêkê manîpulatîfî bêrê şixulnayene. Sey nimûne gama ma vacim: *Mi zafkar kerd* de *kerdene* manayê xoyo yewin, yanî o bingehîn

de yo. *Mi wina kerd ke Elî şêro keye* de karo *kerdene* manayê xoyo eslî de nê fonksîyono manîpulatif de yo û *Elî şêro keye* fonksîyonê obje de yo. Yanî mi wina çiyêk kerdo ke no çî teqabulê şiyayîşê Elî yê keye yo. Seba zelalkerdîşê babete:

- (25) a. Mêrikî wina kerd ke cinek o terk kerd.
 b. Leyla wina kerd ke herkes qîymet bido ci.
 c. Mi wina kerd ke Elî şî keye.

Nê cumleyan de di hêmanê cumleyê ke serekeyî estê ke nînan ra yew manîpuleker (o ke manîpule keno, tesîr ro yewî/e keno), yew zî manîpulever (o ke manîpule beno, binê tesîrî de maneno) o. Nimûneya corîn de (25a), gama ma vanê *Mêrikî wina kerd ke cinek o terk kerd*, *Mêrik* manîpuleker o. A ke manîpule bena û aktîvîte arena ca zî *cinek* a. *Kerdene*, sey karî, gelêk ziwanan de bi fonksîyonê kaûsatîfî yeno şixulnayene. Ziwânê sey romankî, îngîlîzki, korekî, tamîlkî û endonezkî tayê ziwânê ke *kerdene* bi fonksîyonê kausatîfî ca gena yê (Ramchand, 2008: 163).

Seba prototîpê sentaktîkî yê karanê manîpulatifan, Givon (2001) gelêk taybetmendîyan rêz keno la înan ra tayê gorê tîpolojîyê Kurdkî nîyê. Mîyanê înan de ê ke ro tîpolojîyê Kurdkî yenê nê yê:

- a. Manîpulekerê karê serekeyî, kerdoxê cumleya sereke yo.
 b. Manîpuleverê karê serekeyî, yê objeyo rasterast ya zî objeyo nerasterast ê cumleya sereke yo.
 c. Manîpulaverê karê serekeyî, eynî wext de kerdoxê bincumleya tamamker o.

Ma nimûne bidim ma êşkênê cumleya *Mêrikî wina kerd ke cinek o terk kerd* ra baynim. Tîya de *Mêrik* manîpulekerê (manipulater/agent) na cumleya sereke yo û cinek zî manîpulevera nê karî ya. Cinêk amîya manîpulekerdene. Netîceyê nê manîpulasyonî de cinêk mêrikî terk kena. Hetê semantîkî ya bincumleya tamamker pozîsyonê obje de ya. Hetê semantîkê karêko yeno kerdene ya ma baynim, ma eşkenê vacim ke her çiqas cinêk yena manîpulekerdene zî seba ke karêk kena eynî wext de cinêk kerdoxa zî. Ramchand seba karê ke no rewş de yê vano kerdoxo/a mîyanên o enstrumental (instrumental intermediate agent).

Hewce keno merdim vaco ke rewşê karanê manîpulâtîfano sentaktîk çiqas sey yewbînan bo zî, rewşê înan o semantîk beno ke yewbînan ra cîya bo. Seba nimûne karê *verdene* wexto ke formê manîpulâtîfî de bêro şixulnayene, têkilîyê beynatê manîpuleker û manîpuleverî sey karê *kerdene* ya. Labelê hetê semantîkî-ya ke ma bişanim têver, manîpulever zêdêrî wayirê îradeyêk o û tesîrê manîpulekerî ê serê cê, zaf xurt nîyo.

(26) a. Min verda (ke) o qewe bisimo.

b. Leylane verdana (ke) domanî kaye bikerê.

Bi nê awayî karê sey *musade kerdene*, *yasax/qedexe kerdene* û *rica kerdene* zî eşkenê bi nê formî bêrê vatene. Ke ma seba nimûneya (26a) eynî karan bişuxulnim wina beno:

(27) a. Min musade kerd (ke) o qewe bisimo.

b. Min qedexe kerd (ke) o qewe bisim.

c. Min rica kerd (ke) o qewe bisimo.

Hewce keno ma nêkerim xo vîr ra ke gelêk sîteyê ke kirmanckî te de yena nûştene qedexe kerde yê û anêbenê. La ke ma baynim xebatanê nûştekiyan ra ke abenê de, do no tablo raştê ma bêro.

(28) a. “*Selahîyetdarê hepîsxaneyî nêverdanê ke ziwandê kurdî ya nuşteyî bivejîyê teber.*” (Sutpak, 2010, r. 75).

b. “*Ti musade kenî ez wazena şêra Serdi.*” (Malmisaniy, 2005, r. 55).

Ma vînenê ke nimûneyê karê sey *verdene* zaf ê la ê *musade kerdene* û *qedexe kerdene* kemîyêrî yê. Heto bîna bi *rica kerdene* qet nimûne nêame vînayene. Semedê nêyî zêdêrî manayê karan o çunkî *rica kerdene* gorê *verdene* qalîkerdiş de zî kemîyêrî ya. Çîyo bîn zî, no şikl cumleyê kompleksî bixo ziwano rojane de kemîyêrî yenê vînayene.

3. Cumleyê Alozî ke bi Bincumleyanê Pêrabestîyan Awan Benê

Gama ke di ya zî zêdêrî hedîseyî ke girêdayê yewbînan nîyê û xoser ê cumleyêk de bêrê pêhet benê cumleyê pêrabestîyî. Cumleyê pêrabestîyî zî cumleyê

aloz ê. Zaf reyî bestoxê sey û, la, ne....ne, ya...ya kunê beynatê nê cumleyanê xoseran û înan nanê pêwa. La nê bestoxî nêrê şixulnayene zî beno, şert nîyo ke îlla cumle de bestox bibo. Sey nimûne gama ma vacim *Ez şîya sûke la Eyşan nêşî*, di bincumleyê xoserî estê û *la* înan areno pêhet. Labelê ke ma la nê nûsim û nê bincumleyan bîyarim têhet, şaş nîyo. Seba ke ma babete zelal bikerim:

(29) a. Mi wer werd la ê nêwerd.

b. Ma qiseyî kerdê, Elî zî xebetyê.

c. Omer mend, Elî şî.

Nika zî ma biewnim xebatanê nûstekîyan ra û tayê nimûneyanê cumleyanê alozan ke bi nê awayî virazyê ra feyde bigerim:

(30) a. “*A game hemîne vazda teber, xo xelisna, la apê Roşna binê banî de mend.*” (Okçu, 2009, r. 78).

b. “*Babê Roşna veng da la qet veng nêame.*” (Okçu, hb., r. 79).

c. “*Ardî wir dî zerecê xu sere birnay, goştê îne kebab kerd, da verê îne, îne goştê xu werd*”. (Roşan, 1998, r. 62).

Cumleyê ke bi *ya... ya û ne...ne* virazyenê ra tayê nimûneyî nûşteyanê kirmancî ra, sey cêrî yê:

(31) a. “*Ne wisarê mi wisar ne payîzê mi payîz bi, ne hamnanê mi ne jî zimistanê mi.*” (Caşad, 2005, r. 123).

b. “*Ne eşkena şo (şêra) aver, ne zî eşkena bîyo (bêra) naver.*” (Nêşite, 2005, r. 167).

c. “*Ganî ya ey bigîrîme binê kontrolê xo, ya zî ey se karêde xirab bivînîme.*” (Gundoğan, 1998, r. 53).

Carna, bê nê nimûneyan cumleyê muqabilê yewbînan ê xoserî zî eşkenê formê cumleyê beynateyî de bêrê têhet. Nê formî de ma eşkenê cumleya sey: *Meryem –a ke musabaqa de bî yewin- vizêrî amî keyeyê ma nimûne bidim*. Tîya de cumleyêka beynate de ya ekstra melumat dana ma.

4. Bincumleyê Tarîfkerî (Relative Clause)

Bincumleyê tarîfkerî, cumleyêk de elemanêkê cumle tarîf kenê. No eleman beno ke cumle de hetê rolê xo ya kerdox, obje ya zî zerfe bo. Beno ke bincumleyê tarîfkerî gelêk çekuyan tarîf bikerê la çîyo muhîm o yo ke nê bincumleyî kancîn cumle de ca bigerê a cumle

kenê cumleya aloze. Reyna bestoxê *ki/ku/ke* bi awayêko obsiyonel yeno şixulnayene. Nê bincumleyî eşkenê elemananê cumleyanê cîya cîyayan tarîf bikerê:

4.1. Wexto ke Kerdox/e Tarîf Kenê

Gama ke nê bincumleyî mîyanê cumle de nameyêk tarîf kenê ke o name rolê kerdox/e de yo, beno tarîfkerê kerdox/e. Hetê sentaksî ya timûtim peyname yê (postnominal) û pê nameyan de yenê. Ke nimûneyî bêrê çiman ver girewtene:

(32) a. Embaza ke weto yena, zanîngeh de profesor a.

b. Omero ke Siwêrege de şixulyeno, kar ra nêamo eştene.

Nê her di nîmûneyan de bincumleya *Embaza ke weto yena* û *Omero ke Siwêrege de şixulyeno kerdox/e* terîf kenê. Cumleya verîn cewabê *kamjo embaze zanîngeh de profesor a* dana: Embaza ke weto yena. Kerdoxe yena terîf kerdene. Ke nûştayan ra çend nîmûneyan bidim:

(33) a. “Şerevdîno *ki Melay ra bindi hes nêkerdîni, nika ey rê veşayni*. (Espar, hb., r. 87).

b. *Yoxro ke uza ju esker bîyo, kirmanc bîyo*.” (Arslan, 2005, r. 92).

c. “*Mîrçika ku hevalonî xwi dir (de) fir nîyedo, vengî yê hewa re nî (nê) tawa re yeno*.” (Kurdî, 2005, r. 107).

d. “*Çewlîgijani ke Bremen de rueşini zî paşt day hezirkerdişî na şew*.” (Kuriş, 2003, r. 81).

4.2. Wexto ke Objeyê Rasterastî Tarîf Kenê

Bincumleyê tarîfkerî wexto ke nameyêk terîf kenê û o name zî cumle de rolê objeyanê rasterastan de yê, objeyê rasterastan terîf kenê. Bi nimûneyanê cêrî bêro îzahkerdene:

(34) a. Mêrdê aye, keyneka ke garsonî kerd nêşinaseno.

b. Ma, merdimo ke weto amê vizêrî dîbi.

Cumleya (34a) de *garsonî kerd* keyneka terîf kena û bincumleya tarîfker a. Eynî wext te na bincumle objeyo rasterast o. Gorê Bulbulî (2019) kirdaskî de bincumleyê tarîfkerî ke kerdox/e terîf kenê ê ke obje terîf kenê zêdêrî yê. Ke ma baynim xebatanê nûstekîyan ra ma do raştê nimûneyanê cêrî bêrim:

(35) a. “*Nuştoxê tirkan İshak Sunguroğlu kî kitabê xo “Harput*

Yollarında” de, qalê kurdanê ke rojhelat û başûrê Kurdîstanî ra remê amê Dêrsim û uca de ca girewto keno.” (Çem, hb., r. 57).

b. “*Ez hêvî kena ke no roportaj merdimanê ke wazenê tarîxî ma ser o bixebitî rê sey belgeyêk xizmet bikiro.*” (Merdimîn, 2005, r. 134).

Sey kirdaskî, kirmanckî de zî bincumleyê tarîfkerî ke objeyo rasterast terîf kenê ê ke kerdox/e terîf û tamam kenê zaf kemîyêrî yê. Mîyanê nûşteyan de vî-nayîşê in zaf kemî yo.

4.3. Wexto ke Objeyê Nerasterastî Tarîf kenê:

Bincumleyê tarîfkerî, gama ke objeyê nerasterastî tarîf kenê, cumle de hetê semantîkî ya gelêk rolanê cîya cîyayan genê. Ke hewce bikero ma nê rolanê objeyo rasterast kategorîze bikerim do bi nê awayî bibo:

4.3.1. Ê ke Objeyê Nerasterastî ya Enstrumental/Haletî Tarîf Kenê

Objeyo enstrumentalo nerasterast (instrumental indirect object), çiyêko kar pê yeno kerdene nîşan dano, tarîf keno. Bincumleya tarîfker zî cumle de nê çiyê ke pê kar yeno kerdene tarîf kena. Sey nimûne:

(36) a. Mêrikî bi tawaya ke binê caye socîyabi da serê caye ro.

b. Ma bi erebeya ke newe temîr bibî şiyî şarîstan.

Nimûneya (36a) de *binê caye socîyabi* bincumleya tarîfker a û cumle de cayê objeyo enstrumental gena, yanî çekuya *tawa* terîf kena.

4.3.2. Ê ke Objeyê Nerasterastî yê Cayî Tarîf Kenê

Çekuyê ke ca ya zî mekanêk danê şinasnayene, wexto ke sey objeyê nerasterastî yê cayî bêrê şixulnayene û bincumleyê tarîfkerî zî nê çekuyan tarîf bikerê, bincumleyê tarîfkerî nê objeyan modîfîye kenê. Her çiqas gelêk xebatan de rolê nê çekuyan ê mîyanê cumle ra zerf bêro vatene zî Givon (2001) înan sey objeyo nerasterast o cayî (locative indirect object) vînenê. Eke ma nimûne bidim:

- (37) a. Ma ro kêyê ke vizêrî socîyabi û teba tede nêmendibi, geyrayî
b. Domanî tewr zêde şaristanêko şer tede qewemyeno de mirenê.

Ke ma baynim nûştayan ra wina nimûneyê vecîyenê hemberê ma:

- (38) a. “*Serekkomarî ra bigîre hetanî dozger û mehkeme, cayo ke ma gere nêkerd nêmend.*” (Caşad, 2009, r. 55).

- b. “*Cayo ke kişîyayî û tede defîn bî şarê ma nameyê ucayî Wekê Yadî panayo.*” (Dirihî, 2010, r. 43).

4.3.3. Ê ke Objeyê Nerasterastî yê Datîfan Tarîf Kenê

Objeyo Nerasterast o Datîf (Dative indirect object) zaf reyî girewtoxê (receiver) objeyê nerasterastî yo. Sey nimûne gama ma vacim *Ma pereyî dayî Mûradî* objeya rasterast pere yê û girewtox zî Mûrad o. Karê *dayene* karêko wina yo û badê xo zî objeyo nerasterast o datîf geno:

- (39) a. İnan gelêk kede da domananê ke şaristanê xo ra vecyaybî.
b. Şamîya xo da cîrano ke zaf jîyatî bi.

4.3.4. Ê ke Zerfa Cayî Terîf Kenê

Gama ke bincumleyê tarîfkerî nameyê ke behsê wextî kenê terîf bikerê û nê nameyî zî cumle de rolê zerfe de bê, bincumleyî zerfa cayî terîf kenê. Çekuyê sey wext, serre, roje zaf reyî sey zerfe yenê şixulnayîşî û bincumleyê eleqedarî înan terîf kenê:

(40) a. Mêrik, serra ke ma bar kerd, tîya ra şî.

b. Fate, wexto ke qeza derbas kerd tenê bî.

Wexto ke ma nûşteyan ra baynim, gelêk cumleyê ke te de bincumleyê eleqedarî ke zerfanê cayî terîf kenê estê. Tewr zaf zî nimûneyê *wexto ke* yenê vînayene:

(41) a. “*Xora wexto ke no ferheng amo nuştene tayê xebatê ewroyênî çin bîyê.*”

(Gunduz, 2003, r. 54).

b. “*Serra ke vor erey kuwena, a serr wesar zî erey yenû.*”

(Uzun, 1998, r. 29).

c. “*Roja ke Riza malî devacêr beno, Ap Xidir kî xizarê xo dest de, vere hezanêda qalinde de beno.*” (Karakaş, 2009, r. 68).

5. Cumleyê Alozî yê bi Karanê Espektîfan

Kurdî de (ma tîya de seba kirdaskî û kirmancî vanê û seba nimûneyanê kirdaskî biewnê Bulbul (2019) tayê karî estê ke her çiqas karê modal û espektîf nêbê zî bi no amanc yenê şixulnayene. Gama Givon (2001) behsê tîpolojîyo semantîk ê karanê modalan keno, *destpêkerdene* (inception), *qedênayene* (termination), *dewamdarî* (continuation), *serkewtene* (success), *sernêkewtene* (failure) sey modalîteya espektîf û *teşebus* (attempt), *nîyet* (intent), *zarûrîyet* (obligation), êşkayene (ability) zî sey karanê modalan hesebneno. Gama tayê karê espektîfî bi karanê sey *werîştene*, *perodayene*, *kerdene* û şîyayene dir bêrê pêhet zî cumleyê alozî vecîyenê orte. Nê karî ke ma tîya de behs kenê karê sey êşkayene, *waştene* û *tarayene* bincumleyêkê rolê objeyî de yê nêgenê. Loma karê sey *werîştene*, *perodayene*, *kerdene* û şîyayene kategorîyêka cîya de yenê hesab kerdene.

Sey ke ame vatene karê sey *werîştene*, *perodayene*, *kerdene* û şîyayene tayê rewşan de manaya xo ya bingeyîn de nê, karêkê bîni dir yenê têhet û nê rolê espektîf yê modalî arenê ca. Wexto ke ma vacim: *Wişt wi va (werîşt) ez şîna*, *werîştene* manayê xo yo esasî de nê la sey modalî ameyo şixulnayene. Rewşê teşebuskerdişî te de esto û teşebuskerdiş zî modal o. Ke ma nê karê espektîf û modalan yewbîna ra aqeternim ma eşkenê bi nê awayî grûp bikerim:

5.1. Karê Şîyayîşî yo Espektîf ê Qedênayene (Terminative Aspect)

Karê şîyayîşî ke demê vîyarteyî de yeno şixulnayene manaya espektîf erzeno karê bingeyinî ser û qedênayîş ya zî tamamkerdişê karê bingeyinî bi ma dano zanayene. Seba ke bêro fam kerdene, sey nimûne:

(42) a. Ez şîya mi we(rd). (Tîya de erey o, karê werdişî qedya yo.)

b. Peyina peyin, şî xo kişt. (Manayê şî yî şîyayîş nê la qedayîşê karî yo.)

Îcab keno merdim nêkero xo vîr ra ke nê nimûneyê spesîfik ê. Carna zaf zor o ke merdim no kar manayê xo ya esil ya zî o modal de ameyo şixulnayene cêra bikero. Tîya de çîyo yeno qest kerdene o yo ke, sey ke nimûneyî zî nîşan danê, manaya şîyayîşî espektîf a û manaya esasî de nîya.

5.2. Espektê Teşebusî de Karê Werîştene û Perodayene

Nê her di karî semedê ke manayêka espektîf tede esta û helwestêk/tewrêk nîşan danê, manayêka modal erzenê karê ke yeno kerdene ser. Hetê înan o espektîf no yo ke despêkerdişêk nîşan danê û hetê înano modal zî no yo ke teşebusêk (attempt) îfade kenê. Sey nimûne gama ma vanê: *mi werd, ez wiştta wi (weriştta) mi werd* cîyayî ya beynatê înan başêrî zeleyeno. Gama ma vacim *mi werd* werdiş bi manaya yewin yeno famkerdene û ma na cumle ra rewşa werdişî ser o tu agahî nêgenê. La gama ma vanê *ez wiştta wi mi we* yeno famkerdene ke *werdiş* badê prosesêk, qerardayîş ya zî teşebusêk de ameyo kerdene. Gama ke demo vîyarte de yeno vatene, yeno manayê destpêkerrdişî û netîceyê teşebusêk de no destpêkerdiş virazyo.

(43) a. Ez wiştta wi mi xo şit. (Netîceyê qerarêk de, mi no teşebus kerd)

b. Ma wiştî wi kê rot. (Ma fikiryayî, qerar da, no netîce de teşebus kerd)

c. Werîştî kewtî na çeku dima. (Teşebus kerdî ke çeku bivînê)

d. Wişt wi porê xo cira kerd. (Qerar da û cira kerd)

Sey ke yeno vînayene, carna weriştîş serê cumle de zî yeno vatene. Nimûneyî eşkenê bibê zêde.

Wexto ke ma bêrim karê *perodayene* ser, hewce keno ma bîyarim ziwan ke pirê cîyayî beynatê *perodayene* û *werîstene* de esta. Perodayene de hem manayê teşebusî û hem zî manayê lezkerdişî pîya estê. Eke ma vacim: *Da pero* şî ma tenê nêvanê *wîşt wi û* şî la ma eynî wext vanê ke qerar da û qeraro xo a deqîqa de ard ca.

(44) a. Da pero vecya teber. (Qerar da û qerarê xo ard ca)

b. “*Dima embazê leyê ma vat: “De şima di bajarîyî xo rê bigêrê, hebêk karê mi esto” û da piro şî.*” (Caşad, 2009, r. 52).

c. Da pero ame Dîyarbekir.

Sey ke ayseno, *perodayene* bi versîyonanê *da piro* ya zî *da pero*, bi manayê qerar da û qerarê xo lez ard ca bal anceno. *Perodayene* bi karanê şîyene, *û ameyene* yena şixulnayene.

5.3. Karê Kerdene ê Espektê Nizdîbîyayîşî (proximate aspect)

Espektê nizdîbîyayîşî bi hetkarîya karê *kerdene* ya virazyeno. Kerdene karê eslî yê cumle dir yena şixulnayene û manaya bicaardiş ya zî bicanêardişê ê karî dana. Kerdene, bi nê fonksîyonî, bê demê ameyoxî, heme deman de yeno şixulnayene. Sey nimûne gama ma vacim: *Ez kena xo bixeneknî* de yeno famkerdene ke tayê mendo ez xo bixeneknî ya zî ez ameya nizdîyê xo xeneknayîşî.

(45) a. “*Her persî dima zerrîya xo hîna zaf pitpitêna, keno ke nefes pê bibirîyo.*” (Caşad, 2009, r. 50).

b. O keno keyfan ra bipero.

c. Keno bibehcîyo.

6. Cumleyê Alozi ke bi Gelêk Çeşitê Bincumleyanê Cîyayan Saz benê

Na meqale de, heya nika ma behsê hîrê çeşitê cumleyanê alozan kerd; ê ke bincumleyê sereke û sereke nîyê ra virazyenê, ê ke bincumleyê tamamker û cumleya sereke ra virazyenê û ê ke di cumleyanê têduştan ra virazyenê. Ame famkerdene ke her yewê înan mîyanê xo de beş bi beşe aqeteryenê. Bê nê çêşîdan, beno ke tayê cumleyê alozi virazyê ke nê cumeleyê ke namê înan derbas bi, înan ra di çêşîdan pîya ra awan bibo. Ma vacim: *Merdîmêko ma vizêrî* şinasna *nîno*

kombîyayîş. Tîya de ma zanê ke bincumleya tarîfker (relative clause) esta. La beno ke cumle bi nê awayî dewam bikero: Eke ma nêvendim ci, merdimêko ma vizêrî şinasna nîno kombîyayîş. Cumleya verîne aloze bî la a dîyin de ma zanê ke hem bincumleya tarîfkere û hem zî a mercî esta. Na cumleya newe zî aloz a û di çêşîdê cîyayî ke ameybî nûştene ra virazyaya. Gama ma xebatan ra biewnim, do bieyso ke cumle çiqas bena derge, end ihtîmalê cumleya di hîrê çêşîdê semedanê alozî ra virazyo û alozêrî bo. Sey nimûne:

(46) a. “*Mi vat beno ke ez biba wayîrê yew adirê ke ez ey rê îbadet*

bika, aye ra mi çîmîyê xo veşna..” (Ozyûrt, 2003, r. 78). (Hem vate ne qerkerdîşo rasterast esto, hem zî cumleya eleqedar esta. Nê sem dî ra na cumle de di tîpî alozî estê.)

b. “*Mi kalikê xo nêdî hama tayê merdimê bînê ke kewtê o herb*

û bi çîmanê xo merdena Sayderî dîya, înan no mesele hertimqesey kerdêne.” (Çem, hb., r. 25). (Tîya de zî hem cumleyê têduştî estê hem zî eynî wext de cumleya eleqedar esta.)

c. “*Eke no erd mi rê bikewtêne, mi do panc-şêş saetî de biqedênêne û bidene piro bişîyêne keye zî.*” (Nêşite, 2010, r. 117). (Hem cumleya mercî esta û hem zî cumleyê têduştî û yê espektê teşebusî estê.)

Encam

Seba analîz û tesnîfkerdîşê cumleyanê alozan, na xebate hewl da ke hetê semantîk û sîntaksî ya behsê şêş çêşîdê cumleyan bikero. Înan ra her yew binê xo de reyna yenê beş/teqşim kerdene. Cumleyê alozî ke bincumleyêka sereke û ya temankere (complement clause) ra virazyenê xomîyan de wayîrê gelêk beşan ê. Merdim eşkeno kategorîyê ke netîceyê na xebate de kewtî ma dest bi kilmî wina bîyaro zîwan:

- Cumleyê alozî ke bincumleyêka nesereke û ya sereke dir yena pêhet hetê semantîkî ya sey armancî, mercî û semedî yenê tesnîfkerdene û bi awayêko hîra yenê şixulnayene.

- Cumleyê temankerî ke zaf reyan ya obje tarîf kenê ya zî warê obje genê û kategorîya tewr hîra yê ke cumleyê karanê PPVîyî (Pêhesyayene, Pêzanayene û Vate-

ne), cumleyê karanê modalî û cumleyê karanê manîpulatifî kewenê beynate înan.

- Bincumleyê tarîfkerî ke zaf reyan objeyo rasterast û o ke rasterast nîyo terîf kenê, cumleyanê alozan virazenê û bi awayêko hîra yenê şixulnayene.

- Cumleyê alozî ke di ya zî zêdêrî cumleyanê teduştan ra virazyenê bi bestoxê sey *la, û, ne...ne, ya....ya* pêwa yenê girêdayene û kategorîyêka bîne arenê meydan.

- Karê sey *werîştene, şîyene, perodayene û kerdene* bê manayê xo yê ferhengî, rolanê espektîfan de zî yenê şixulnayene û cumleyanê alozan virazenê.

- Tayê cumleyê alozî eşkenê nê kategorîyan ra di hîrê çêşîdan ra pîya bêrê pêhet, cumleyanê dergan virazê û rewşêkê alozêrî vecê orte.

Çimeyî

- Arslan, Y. B. (2005, Wisar). Ma uza de qir kerdime. *Vate*, 4 (24), 91-95.
- Aydogan, Î. S. (2013). *Guman-1, zimanê Kurdî*. Ankara: Weşanên Lîs.
- Beytaş, A. (2009, Payîz). Ziwane ma. *Vate*, 13 (33), 29-31.
- Boksorê Kurdî peynîya musebbaqa de ala Kurdistanî akerde. (2019, 10, 12) *Rupelanu*. adresê <http://www.rupelanu.com/boksore-kurdi-peyniya-musebbaqa-de-ala-kurdistani-akerde-8297h.htm> ameya girewtene.
- Bûlbûl, M. (2019). Risteyên aloz di Kurmanckî da. *Humanities Journal of University of Zaxo*, 7, 263-273.
- Bowerman, M. (1979). The acquisition of complex sentences. In Fletcher P. & Garman M. (ed.), *Studies in language acquisition* (rr. 493-497). Cambridge: Cambridge University Pres.
- Canşad, M. (2009, Payîz). Serrî. *Vate*, 13 (33), 41-56.
- (2005, Wisar). Bêbextîye. *Vate*, 4 (24), 123-125.
- (2005, Zimistan). Ez hol zaneno. *Vate*, 3 (23), 17-19.
- Çekler, F. (2003, Hamnan). Rîpelê fiqrayan. *Vate*, 20, 106-107.
- Çem, M. (1998, Payîz-Zimistan). Komara Tirkîya û Dêrsim, *Vate*, 6, 44-56.
- (2001, Wisar). Şairo namdar Sayder. *Vate*, 14, 25-35.
- M. (2005, Zimistan). Demê begîya Çemîşgezêkî de, Dêrsim de nasnameyo etnik. *Vate*, 3(23), 57-67.
- Çîçek, A. A. (2016, Êlule 29). Nadîre Guntaş: Ziwane çiqas ame şuxulnayene, hende ciwîyeno. *Zazakî.Net*. Adresse girewtîşî: <http://www.zazaki.net/haber/nadre-guntas-ziwane-ciwas-ame-suxulnayene,-hende-ciwyeno-2106.htm>.
- Darrêz, M. (1998, Payîz-Zimistan). Standardizekerdişê Kirdkê ser o çend vateyî. *Vate*, 6, 66-70.
- Diljen, H. (2003, Hamnan). “Unîversîteya Uppsala de dersê Kirmanckî (Zazakî). *Vate*, 20, 70-72.
- Dirihî, E. (2010, Payîz). Yado. *Vate*, 14 (34), 26-44.

- Dixon, R. M. W. (2006). Complement clauses and complementation strategies in typological perspective. In R. M. W. Dixon & A. Y. Aikhenvald (ed.), *Complementation: A cross-linguistic typology*. (pp.1-49). New York: Oxford University Pres.
- Ersoz, U. F. (2011, Oktobre 31). Ma Nekîr kişto, mendo Munker. <http://www.zazaki.net/haber/ma-nekr-kisto-mendo-munker-1042.htm>
- Espar, Î. (1998-Wisar). Beyi se bena?. *Vate*, 4, 79-94.
- Givon, T. (2001). *Syntax, an introduction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Gundoğan, C. (1998, Wisar). Kovara Vateyî û têkilîya lehçeyanê Kirdkî ser o. *Vate*, 4, 49-56.
- Gunduz, D. (1998, Payîz-Zimistan). Piro de ma piro dîme. *Vate*, 6, 57-58.
(2003, Hamnan). Ferhengê Mesut Ozcanî ser a. *Vate*, 20, 54-69.
- Işık, M, A. (2012). Siyamed. Zereyê R. Lezgin, Î. Bingol & K. Yıldırım (ed.), *Edebîyatê Kirmanckî ra nimûneyî: Zazaca edebiyatından örnekler*, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü.
- Karakaş, H. (2003, Payîz). Xopan. *Vate*, 1, 86-92.
- Karakaş, H. (2009, Payîz). Rînermî. *Vate*, 13(33), 66-69.
- Kurdî, A. (2005, Zimistan). Derûdormeyê Bongilanî ra tayê vateyê verênan-II. *Vate*, 3(23), 107-109.
- Kurij, S. (2003, Payîz). Çewlig de erdlerz. *Vate*, 1, 78-83.
- Lîcokic, M. (2005, Payîz). Hîrê lacê paşay. *Vate*, 5 (25), 88-91.
- Ludwig, P. (2013). Zazaki. In G. Windfuhr (ed.), *The Iranian languages*. (pp. 545-587). London/Newyork: Routledge.
- Malmisanij, M. (2005, Payîz). Pîlonê Xwi ra vaci “ Teslîmbîyayîşê Şêx Evdi-rehîmî çin o”. *Vate*, 5 (25), 38-71.
- Matras, Y. (2002). Kurmanji complementation: Semantic-typological aspects in an areal perspective. *Sprachtypologie und Universalienforschung*, 55(1), 49-63.

- Merdimîn, W. K. (2005, Wisar). Mela Silêmanî Sipenî-I. *Vate*, 4(24), 134-146.
- Nêşite, M. (2005, Wisar). To ez zaf eciz kerda, ya mi to zaf kuwa?. *Vate*, 4 (24), 166-173.
- (2010, Payîz). Husê Pîre û Mihê Amîna. *Vate*, 14 (34), 117-120.
- Todd, T. L. (1985). *A Grammar of Dimili also known as Zaza*. Ann Arbor: University of Michigan.
- Okçu, H. (2009, Payîz). Çente. *Vate*, 13 (33), 77-80.
- Ozyûrt, H. (2003, Hamnan). Mi bikîşê, sîyayê mi girê bidê. *Vate*, 20, 77-78.
- Pîranij, C. Z. (2005, Payîz). Weşanxaneyê Vateyî yew ihtîyaç bî. *Vate*, 5 (25), 18-28.
- Ramchand, G. C. (2008). *Verb meaning and the lexicon, a first-phase syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roşan, S. (1998, Payîz-Zimistan). To ma serferaz kerdî. *Vate*, 6, 59-63.
- Sarigöl, A. (2010, Payîz). Qazux. *Vate*, 14(34), 122-124.
- Septioğlu, P. (2017). Varyantanê vistonika waya hewt birayan ser o yew muqayese. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 6, 95-109.
- Sînaye, M. (2005, Zimistan). Televîzyonê dewleta Tirkîya de programê Kirmanckî (Zazakî). *Vate*, 3 (23), 90-92.
- Sutpak, S. (2010, Payîz). Waştê rê mektûbe. *Vate*, 14 (34), 73-76.
- Uzun, M. (1998, Wisar). Alfred Nobel û Xelata Nobelî ya Edebîyatî. *Vate*, 4, 39- 48.
- (1998, Payîz-Zimistan). Yelge. *Vate*, 6, 29-35.
- (2003, Payîz). Fekanî Zazakî û problemanî standardîzekerdişî ser o. *Vate*, 1, 34-47.
- Yılmaz, O. (2010, Payîz). Folklorê Dêrsimî ra çend heywanan ser o. *Vate*, 14 (34), 90-94.
- Zilan, B. (2017), “*Di Kitabê Muhemmedê Şêx Ensarî: “Raro Raşt” û “Melûmatê Dîniye”*”. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Îlawe(yî)

Ferhengok:

aspektê nîzdîbîyîşî	: proximate aspect
aspektê qedênayîşî	: terminative aspect
bincumleya pêrabestîye	: compound sentence
bincumleya sereke	: main clause
bincumleya tarîfker	: relative clause
bincumleya temamker	: subordinate clause
bincumleyê têduşî	: coordinate clause
cumle	: sentence
cumleyê alozî	: complex sentences
girewtax	: receiver
kar	: verb
obje	: object
vatene	: utterance